

OPERELE LUI PIERRE BELON ÎN COLECȚIILE BIBLIOTECII ACADEMIEI ROMÂNE FILIALA CLUJ-NAPOCA

ELENA DAMIAN

Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”, București,
Facultatea de Drept, Cluj-Napoca

The Works of Pierre Belon in the Library of the Romanian Academy's Collections, Cluj-Napoca Branch

ABSTRACT

Pierre Belon (1517-1564) - an outstanding personality of the French Renaissance, ichthyologist, ornithologist, botanist, ethnologist, doctor, and tireless traveller - is one of those persons who renewed the study of natural sciences by direct observation. He belongs to the first botanist - travellers and gave his research practical guidance. He also contributed to the composition of botanical and zoological repertoires that were characteristic of his epoch. Furthermore, he strived to introduce the French language into scientific papers, and he did this in order to replace Latin, previously used. Hence, he wrote his works in his native tongue, and they were subsequently translated into Latin as well. His works were appreciated both for their scientific descriptions and the precise and minute engravings. In 1540, Pierre Belon created a plantation named *Arboretum* at Touvoie, Sarthe county (his native place). It was there where he showed particular interest in the acclimation of plants. He also brought his contribution to the development of zoology, being considered one of those who founded modern ichthyology. As a matter of fact, he used for the first time the word "renaissance" - *Renaissance* in the French language, in 1553 ("*la tant désirée renaissance*" - the so much desired Renaissance). By the multitude of his concerns and his scientific conceptions and applied methods, Pierre Belon actually was the man of the Renaissance. His works have circulated throughout the Transylvanian territory as well, and some valuable editions are kept with great pride in the Library of the Romanian Academy's collections, Cluj-Napoca branch. Among the ex libris we have come across in his books, we mention the one of Csepregi Turkovics Ferenc, professor and bibliophile in Cluj, in the 18th century.

Cuvinte-cheie: Pierre Belon, Renaștere, ihtiologie, botanică, biblioteci transilvănene

Keywords: Pierre Belon, Renaissance, ichthyology, botany, transylvanian libraries

Renașterea a deschis o nouă eră în toate sectoarele activității umane, însă efortul de emancipare intelectuală s-a manifestat mult mai puternic în domeniul științelor. Resurecția științelor a început în Franța cu matematica și astronomia, pentru ca, apoi, să continue cu *științele naturii*¹. Descoperirea tiparului a permis o mai largă răspândire a operelor literare și științifice. Pentru difuzarea textelor

¹ Taton 1971. În perioada Renașterii, în cadrul științelor naturii se includeau: I. Științele pământului; II. Chimia; III. Studiul corpului omenesc; IV. Arta vindecării; V. Zoologia; VI. Botanica și agronomia.

științifice și pentru accesibilitatea lor, un rol cu totul deosebit l-a avut și tehnica gravurii. Diversele călătorii cu scop științific și explorările de noi teritorii au contribuit și ele în mod hotărâtor la un salt calitativ pentru unele științe.

Observarea directă a naturii și stabilirea raportului dintre conștiință și natură constituie o altă mare revoluție a Renașterii. „Natura [devine] obiect de studiu, iar nu prilej de contemplație, nici de exaltare magică”².

Renașterea reprezintă epoca de încheiere a științelor moderne. În domeniul *zoologiei*, în această perioadă, au fost preluate de la predecesori credințele, observațiile și obiceiurile acumulate de-a lungul timpului. În urma călătoriilor și a descoperirilor geografice, și inventarul lumii vii a crescut mult. Numărul de 500 de tipuri de animale din catalogul lui Aristotel a fost mult depășit în această vreme. Doi francezi s-au remarcat în acest domeniu, și anume Guillaume Rondelet³ și Pierre Belon, care au contribuit din plin la înnoirea științelor naturii. Un rol deosebit l-a avut și arta care a sprijinit popularizarea acestei științe. Apar tot mai multe gravuri în cărțile tipărite. De pildă, artistul Arnaud Nicolai (1550?-1589) a ilustrat unele ediții ale lucrării *Observations...* a lui P. Belon, în care au fost reprezentate animale necunoscute până atunci. Pentru câteva figuri de pești, P. Belon a apelat la ambasadorul Venetiei la Londra, Daniele Barbaro, respectiv la pictorul acestuia, Plinio⁴.

Începând cu secolul al XVI-lea, și *studiul plantelor* tinde să se elibereze de povara tradiției și să se afirme prin sine și pentru sine. Savanții încep să prospecteze natura, iar era marilor călătorii și a călătorilor naturaliști se deschide. Vor mai fi traduși și comentați Aristotel, Teofrast, Dioscoride sau Pliniu cel Bătrân (primii așa-zisi botaniști), dar, în paralel, se conturează trăsăturile cercetării directe, precise și transmisibile. Botaniștii încep să se ocupe cu uscarea plantelor și strângerea lor pentru ierbare, activitate cu totul nouă. Acestea se bucură de un mare succes și au un rol practic deosebit, fiind instrumente utile pentru determinarea „simplelor”, adică a plantelor medicinale, a „buruienilor de leac”. Tot în secolul al XVI-lea se dezvoltă iconografia botanică. Se afirmă, de asemenea, arta descrierii plantelor. Ele sunt studiate, de cele mai multe ori, pe viu, în natură sau în cultură, iar descrierile au și ele un caracter viu. Identificarea

² Eliade 1984, p. 23.

³ Guillaume Rondelet (1507-1566), medic și naturalist, a studiat medicina la Montpellier și a fost profesor regal de medicină din anul 1545. A înființat un amfiteatru de anatomie la Montpellier în anul 1566. A fost unul dintre primii observatori ai faunei acvatice și a schițat o clasificare naturală care i-a adus renumele de „părinte al ihtiologiei franceze”. Lucrările sale din acest domeniu sunt: *Libri de piscibus marinis*, Lyon, 1554, în 2°, 583 p.; *Universae aquatiliū historiae pars altera, cum veris ipsorum imaginibus*, Lyon, 1555, în 2°, 242 p.; *L’histoire entière des poissons*, Lyon, Macé Bonhomme, 1558, în 8°, 2 volume. G. Rondelet a fost avocat de Rabelais sub numele de *Rondibilis*. Ca botanist, a cules plante pentru ierbare de pe meleagurile Franței (*Dictionnaire* 1951, p. 612).

⁴ Taton 1971, p. 179.

și descrierea plantelor cunoscute sau necunoscute, dar mai ales încercarea de a le clasifica după criterii obiective sunt trăsături originale, care definesc Renașterea, constituind cele două tendințe ale botanicii din acea perioadă.

Botanica Renașterii a fost dominată de Conrad Gesner din Zürich (1516-1565), un geniu universal, caracteristic vremii, care, prin încercările sale de a clasifica plantele, a marcat de fapt începutul botanicii sistematice moderne. Savanții germani Otto Brunfels (1488-1534), Leonhard Fuchs (1501-1566) și Valerius Cordus (1515-1544) au făcut parte din acei botaniști care au cules și au descris plantele. Alături de aceștia, francezul Charles de L'Écluse (1526-1609) a fost unul dintre cei mai apreciați autori de botanică descriptivă din epoca Renașterii, fiind supranumit „prințul descriptorilor”⁵.

Un alt naturalist francez renumit, din secolul al XVI-lea, a cărui activitate constituie subiectul prezentului studiu, a fost Pierre Belon (1517-1564). A fost una dintre acele personalități marcante ale Renașterii franceze, care a avut rezultate remarcabile în toate domeniile pe care le-a abordat. A fost unul dintre cei care au înnoit studiul științelor naturii prin observație. A acordat o atenție deosebită aspectului practic. S-a născut aproape de Le Mans (Sarthe), într-o familie modestă, despre care nu se știe multe amănunte. Datorită protecției lui René du Bellay, episcopul din Le Mans, tânărul ajutor de farmacist a avut șansa de a se consacra destul de devreme studierii științelor naturii care l-au atras încă de mic. Apoi, sprijinit de alți binefăcători, precum Guillaume Duprat, episcop la Clermont, sau de cardinalii de Tournon și de Lorraine, și-a continuat studiile. Tot ei l-au ajutat să călătorească și să-și publice lucrările. A studiat medicina la Paris și a devenit doctor. Aici, s-a împrietenit cu poetul Pierre de Ronsard. Marea sa pasiune fiind totuși botanica, în anul 1540, P. Belon a plecat la Wittenberg, unde a urmat cursurile eminentului botanist Valerius Cordus (mineralog și botanist, profesor de botanică al universității din Wittenberg). Pierre Belon a devenit discipolul favorit al savantului german, care l-a invitat să-l însoțească în călătoria de studii prin Germania și Boemia. De la profesorul său a deprins rigurozitatea și spiritul practic care îi vor fi de mare folos în întreaga sa carieră. La întoarcere, bănuind că ar fi devenit un simpatizant al luteranismului, P. Belon a fost arestat, dar a fost eliberat repede, datorită relațiilor prietenului său Ronsard. În anii 1542-1543, Belon a avut unele misiuni diplomatice în Elveția și în Germania, iar în 1546 a călătorit în Turcia, în același scop, alături de doi ambasadori ai lui Francisc I. Tot în anul 1546, a plecat într-o lungă călătorie de explorare, lucru care nu ar fi fost posibil fără sprijinul constant al protectorului său, cardinalul de Tournon. A fost unul dintre primii botaniști călători. A vizitat Grecia, insulele mediteraneene, Turcia, Asia Mică, Egiptul, Palestina și Roma. La Roma, s-a întâlnit cu generosul lui protector, dar și cu doi zoologi celebri,

⁵ Damian 2019, p. 101-112.

Guillaume Rondelet și Ippolito Salviani (1514-1572), cu care va avea relații de colaborare. La revenirea din călătorie, în 1549, Belon a început ordonarea și redactarea numeroaselor și interesantelor observații din peregrinările sale, iar remarcabila sa lucrare intitulată *Observations de plusieurs singularités et choses trouvées en Grèce* a văzut lumina tiparului în 1533, la Paris, în 4°, cu frumoase gravuri în lemn, intercalate în text. A fost ajutat și de regele Henric II cu o rentă care i-a permis să-și continue cercetările. O altă călătorie în scop științific a întreprins-o în 1557, când a vizitat Italia, Savoia, Dauphiné și Auvergne. Regele Carol IX i-a acordat un stipendiu, dar și o locuință în micul castel Madrid sau Maldric, construit la ordinul lui Francisc I, în Bois de Boulogne, după planurile palatului regilor din Spania. În acea perioadă, P. Belon s-a ocupat cu traducerea operelor lui Dioscoride⁶ și Teofrast⁷ (care au rămas nepublicate) și pregătea o lucrare despre agricultură. A murit asasinat de un vagabond, în 1564, la 47 de ani, în Bois de Boulogne, aproape de locuința sa, în condiții rămase obscure⁸.

Operele lui Pierre Belon

Dintre lucrările sale din domeniul științelor naturii le vom enumera pe cele mai importante, prin care și-a adus contribuția la o cunoaștere mai profundă a animalelor marine, a păsărilor și a plantelor.

Animalele marine

L'Histoire naturelle des estranges poissons marins, avec la vraie peinture et description du daulphin, et de plusieurs autres de son espèce, Paris, de l'imprim. De Regnaud Chaudière, 1551, în 4°, 55 f. Lucrarea are numeroase figuri gravate în lemn care reprezintă, printre altele, nisetrul și tonul. Aici apare, de asemenea, o descriere exactă a delfinului și prima figură a hipopotamului pe care „autorul a copiat-o de pe soclul statuii Nilului”⁹, păstrată la Muzeul Luvru. În această operă apar pentru prima oară reprezentările unui anumit număr de pești. „Această lucrare poate fi considerată cu siguranță drept cea mai veche carte de *anatomie comparată*. Belon, într-adevăr, compară aici părțile interne ale marsuinului cu cele ale delfinului. El arată că anatomia creierului delfinului corespunde perfect cu cea a creierului omului [...]. De asemenea, redând figura embrionului marsuinului, Belon emite prima idee a embriologiei”¹⁰.

⁶ Dioscoride Pedanios, sec. I e.n., „medic și botanist grec, originar din Asia Mică. În lucrarea *Despre mijloacele de vindecare*, în care sunt descrise medicamentele de origine vegetală, animală și minerală din timpul său, sunt glosate și echivalentele dacice ale numelor unor plante medicinale“ (*Dicționar* 1986, p. 538).

⁷ Teofrast (cca 372-287 î.e.n.), „naturalist și filosof grec, cel mai mare botanist al vechii Grecii.“ (Morren, Crié 1885, p. 7; *Dicționar* 1986, p. 1734).

⁸ Larousse 1865-1890, p. 524; Pentru viața lui P. Belon a se vedea și Delaunay 1926, p. 251-268; *Dictionnaire* 1951, p. 96.

⁹ Morren, Crié 1885, p. 8 (face trimitere la Hoëfer).

¹⁰ Berthelot 1885-1902, p. 102-103.

De aqualitilibus libri duo, cum iconibus ad vivam ipsorum effigiem expressis in ligno, Paris, Ch. Estienne, 1553, în 8°, 448 p. Lucrarea cuprinde figurile a 110 pești făcute după natură; autorul dă numele fiecărei specii în limbile latină, greacă, franceză, italiană și, uneori, iliriacă, greacă modernă, arabă și turcă și adaugă și unele descrieri. Cartea a fost retipărită la Zürich, în 1558, în 2°, și la Frankfurt pe Main, în cartea a IV-a a operei *Historia Animalium* a lui Conrad Gesner. Lucrarea a fost tradusă în limba franceză, în trei ediții diferite, apărute în același an, cu diferențe între ele.

La nature et diversité des poissons, avec leur pourtraicts representez au plus près du naturel, en deux livres, Paris, Charles Estienne, 1555, în 4°, 448 p. Lucrarea cuprinde „180 gravuri în lemn executate cu finețe, dintre care una, cea de la pagina 33, reprezintă un monstru marin având aspectul unui călugăr”¹¹.

La nature et diversité des poissons, avec leur descriptions et naïfs pourtraicts, en sept livres, Paris, Charles Estienne, 1555, în 2°.

L'histoire des poissons, traitant de leur nature et propriété, avec les pourtraicts d'iceux, Paris, 1555, în 4°, în latină și franceză. „Această carte [afirmă Louis Crié] oferă [...] un interes deosebit: ea conține bazele *ihtiologiei moderne*”¹². În lucrarea lui P. Belon, „termenul poisson / pește grupează toate animalele marine: de la balenă la otarie, de la crustaceu la anemonă, și trecând de la hipopotam la vidră [...]. El încearcă să stabilească o schiță de clasificare, evocând «peștii adevărați», iar subdiviziunile lor sunt bazate pe observațiile anatomice: cartilaj sau schelet osos, ovipare sau vivipare [...]. Pierre Belon descrie pentru prima oară în Europa numeroase animale necunoscute până atunci”¹³. Sprijinindu-și clasificarea pe anatomia organelor toracice și abdominale a acestor animale, P. Belon a deschis o nouă cale pentru știință. Cercetările ulterioare au dovedit că multe dintre observațiile sale au fost exacte. Se consideră că înaintea lui Carl von Linné (1707-1778) „Belon a stabilit principiul nomenclaturii binare”¹⁴.

Păsările

Histoire de la nature des oyseaux, avec leur description et naïfs portraits retirez du naturel, escripte en sept livres, Paris, chez Guillaume Cavellat (imprimé par Benoist Prevost), 1555, în 2°, 382 p. Ediție rară.

Idem, Paris, G. Corrozet et Guill. Cavellat. Ediție rară, cu „160 de figuri executate după desenele lui Pierre Goudet (în realitate Gourdelle), pictor parizian citat în epistola către cititor, și de către alți artiști anonimi”¹⁵. Lucrarea cuprinde detalii curioase despre păsări. Ea „este cel mai important *tratată de orni-*

¹¹ Brun 1969, p. 119.

¹² Morren, Crié 1885, p. 9, apud Crié 1883, p. 741.

¹³ https://fr.wikipedia.org/wiki/Pierre_Belon, accesat 2 octombrie 2019.

¹⁴ Berthelot 1885-1902, p. 103.

¹⁵ Brun 1969, p. 119.

tologie din secolul al XVI-lea¹⁶. Și în această operă, P. Belon se dovedește un observator plin de perspicacitate și un cercetător îndrăzneț. Cu el ia sfârșit era compilației și începe cea a observației directe. În tratatul său, apare o gravură cu scheletul unui om alături de cel al unei păsări, autorul dorind să scoată în evidență asemănările dintre ele. Cu această ocazie, el deschide o nouă cale științelor naturale, dând naștere metodei comparative. În această carte, P. Belon descrie toate păsările pe care le cunoaște. Le grupează după comportamentul și anatomia lor, în păsări de pradă, păsări de apă, omnivore, păsări mici etc., subdivizate la rândul lor în insectivore și în granivore. Descrierile anatomice sunt rezultatul evident al numeroaselor disecții. În micul său laborator improvizat din Paris, Belon a disecat peste 200 de specii de păsări și a încercat să le clasifice. Lucrarea, de o mare erudiție, nu a fost prea apreciată de contemporanii săi, dar, în ciuda unor erori, ea va fi lăudată în secolele următoare.

A doua carte de ornitologie este *Pourtraicts d'oyseaux*, Paris, chez Guillaume Cavellat, 1557, în 4°, 122 f. Ea cuprinde 216 de gravuri, cea mai mare parte făcute după desenele lui Belon, „care apăruseră deja în lucrările precedente, cât și în *Observations de plusieurs singularitez*”¹⁷.

Plantele

Un interes deosebit a acordat Pierre Belon și plantelor, preocupându-l în special aclimatizarea celor exotice. Rezultatele observațiilor sale le-a cuprins în lucrările:

De arboribus coiferis, resiniferis, aliis quoque nonnullis sempiterna fronde virentibus, cum earumdem iconibus ad vivum expressis etc., Paris, (G. Cavellat), 1553, cu gravuri în lemn.

De arboribus Coniferis, Resiniferis, aliisque semper virentibus; de mille Cedrino, Cedria, Agarico, Resinis, etc., Paris, in bibliothecae Egidii Corrozet, 1553, în 4°, 32 f., cu gravuri în lemn. Lucrarea este o istorie destul de exactă a coniferelor (pin, brad, zadă, chiparos, cedru și altele) care formează pădurile de rășinoase.

Les Remonstrances sur le défaut du labour et culture des plantes et la cognoissance d'icelles, contenant la maniere d'affranchir et apprivoiser les arbres sauvages, Paris, 1558, în 8°, 89 f. Această lucrare despre agricultură, prima scrisă în limba franceză, a fost tradusă în limba latină de Charles de L'Ecluse (Carolus Clusius, 1526-1609), cu titlul: *De neglecta stirpium cultura...*, Anvers, Christophe Plantin, 1589, în 8°, 87 p. (prima ediție latină). O altă ediție latină, tot la Anvers, cea din 1605, este în 2°, publicată în lucrarea lui Clusius, *Exoticorum*.

¹⁶ Morren, Crié 1885, p. 13.

¹⁷ Brun 1969, p. 119-120.

Lucrarea *Les remonstrances...* oferă numeroase observații utile. P. Belon propune înființarea unei pepiniere cu arbori exotici și alcătuiește o listă a acestora. De asemenea, el le propune medicilor din Paris cultivarea într-un loc public a unor specii deosebite de plante, respectiv să fondeze o grădină publică pentru a-i încânta pe privitori, dar și pentru a spori curiozitatea științifică a specialiștilor. Ideea sa a fost adoptată mai târziu de Pierre Richer de Belleval (1564-1632) care a înființat la Montpellier *Jardin des plantes*, în 1593, înaintea celei de la Paris. În Franța, P. Belon a fost primul care a adus din Italia semințe de platan. Tot lui i se datorează introducerea în Franța a stejarului de plută, a arbustului de fistic, a cedrului, a stejarului verde, a ienupărului oriental, a mirtului. În descrierile sale, el acordă o mare atenție proprietăților terapeutice ale plantelor.

Unele din marile proiecte ale lui Pierre Belon au fost realizate cu sprijinul lui René du Bellay, la Touvoie, în 1540, aproape de Le Mans. În grădinile de la Touvoie, denumite *Arboretum*, și citate în cartea lui Rabelais, Belon a plantat primele semințe de platan sau de salcâm de Arabia. Aceste grădini erau atunci „cele mai frumoase, cele mai bogate, nu numai din Franța, ci și în comparație cu cele din Germania și Italia. În împrejurimile lui Le Mans, deci, compatriotul nostru a fondat în secolul al XVI-lea prima grădină botanică franceză”¹⁸.

O lucrare deosebit de importantă este cea realizată în urma primei sale călătorii de explorare: *Observations de plusieurs singularités et choses mémorables, trouvées en Grèce, Turquie, Judée, Egypte, Arabie, et autres pays estranges, rédigées en trois livres*, Paris, en la boutique de Gilles Corrozet, par Benoist Prevost, pour Gilles Corrozet et Guillaume Cavellat: 12 Mars 1553-1554, in 4°, 212 f.; cu privilegiul regelui și cu portretul autorului la vârsta de 39 de ani, cu gravuri în lemn, dedicată cardinalului François de Tournon.

Idem, 1555.

Idem, Paris, chez Guillaume Cavellat, 1554 (par Benoist Prevost pour Gilles Corrozet et Guillaume Cavellat: 12 mars 1553-1554), ediția a doua. Ea conține în plus o planșă cu muntele Sinai și portretul lui Belon¹⁹.

Idem, Paris, chez (pour) Hierosme de Marnef et la veufve Guillaume Cavellat (de l'imprimerie de Leon Cavellat, 24 fevrier), 1588, in 4°, 463 p., ediția a treia, cu aceleași ilustrații ca și în edițiile anterioare.

Idem, *Revue derechef, et augmentées de figures, avec une nouvelle table de toutes les matières traitées en iceux*, Anvers, Jean Steelsius (Christophe Plantin), 1555.

Cartea cuprinde numeroase detalii etnografice curioase despre locuitorii din Egipt, despre mumificarea corpurilor, informații geografice exacte, descrieri

¹⁸ Morren, Crié 1885, p. 14.

¹⁹ Brun 1969, p. 120.

de animale și de plante, însoțite de gravuri în lemn. Apar aici pentru prima oară figurile unor animale precum civeta, iheumonul, cameleonul, crocodilul, șoimul egiptean, ibisul negru sau a unor plante cum ar fi platanul, cotiledonul, salcâmul. El manifestă mai mult interes pentru folosirea lor practică decât pentru descrierea lor științifică. Opera a fost tradusă în limba latină de către Charles de L'Ecluse și publicată în 1589 cu titlul: *Plurimarum singularum et memorabilium rerum in Graecia, Asia, Aegypto, Judaea, Arabia, aliisq. exteris Provinciis ab ipso conspectarum observationes tribus libris expressae*, C. Clusius è Gallicis Latinas faciebat, Anvers, Christophe Plantin, 1589, in 8°, 495 p. *Ediția întâi, latină.*

Idem, Editio altera, longe castigatior et quibusdam scoliis illustrata. Anvers, ex officina Plantiniana Raphelengii, 1605, 208 p., in-folio, în Clusius, *Exoticorum*. Lucrarea a fost tradusă și în limba germană, la Jena, Cuno, 1792-1803.

P. Belon a fost interesat în mod deosebit de aclimatizarea plantelor. Împreună cu Jean Nicot (1530?-1600) și cu italianul Girolamo Benzoni (1519-1559?), el are meritul de a le face cunoștință europenilor cu o plantă nouă, cu tutunul, denumită la început Nicotiana.

Vom menționa, de asemenea, lucrările lui P. Belon:

De admirabili operum antiquorum et rerum suspiciendarum praestantia liber primus. De medicato funere seu cadavere condito et lugubri defunctorum ejulatione libri secundus. De medicamentis nonnullis servandi vadaveris vim optinentibus liber tertius, Paris, G. Cavellat, 1553, 54 f.

De admirabili operum antiquorum et rerum suspiciendarum Praestatio liber, quo de Aegyptiis pyramidibus, de obeliscis, de labyrinthis sepulchralibus, et de antiquorum sepulturis agitur, Paris, 1555, in 4°.

Cele două lucrări denotă interesul deosebit al autorului pentru Egipt și locuitorii săi, pentru monumentele funerare, obiceiurile și substanțele folosite pentru conservarea cadavrelor.

Pierre Belon și-a redactat cea mai mare parte a operelor în limba franceză, încercând să o impună ca limbă științifică în locul latinei. Unele dintre ele au fost traduse apoi în latină de Charles de L'Écluse. Tot Belon a folosit pentru prima oară în limba franceză termenul „Renaissance - Renaștere”, în lucrarea sa *Observations*, 1553, când a folosit expresia „la tant désirée Renaissance” - atât de mult dorită Renaștere.

Operele lui Pierre Belon au circulat și pe teritoriul Transilvaniei, fiind instrumente de lucru necesare intelectualilor noștri. Unele ediții valoroase se păstrează și în prezent, în colecțiile unor renumite biblioteci, printre care și Biblioteca Academiei Române, filiala din Cluj-Napoca (BARFCJ). În cele ce urmează, menționăm exemplarele care se găsesc în biblioteca clujeană:

Plurimarum singularum et memorabilium rerum in Graecia, Asia, Aegypto, Iudaeae, Arabia... Observationes, tribus Libris expressae. Carolus Clusius Atrebas è Gallicis Latinas faciebat. Anvers, Christophe Plantin, 1589, in 8°, XVI - 495 p.; cu multe gravuri în lemn, executate cu mihală (ediția întâi, latină). [BARFCJ, cota R 80834]. Pe pagina de titlu, marca tipografică Christophe Plantin și deviza „Labore et Constantia” și mai multe ex-libris-uri autografe, unele neidentificate până în actuala etapă a cercetării noastre. De exemplu: *Ex libris Pem[...]* [?]; *Ex Biblioth [?] Samuelis Bartfeld* (probabil Samuel Nathan (1655-1694), din Barthfeld/Barthai Slovacia, farmacist²⁰; *Est Johannis K. Szalontai [?]*; *F. T. Tsepregi. Csepregi Turkovics Ferenc (? – 1758)*, fiul profesorului Csepregi Mihály (1663-1704), care a predat la Colegiul reformat din Cluj, în perioada 1691-1695²¹. Csepregi Turkovics Ferenc a studiat la Viena, iar doctoratul l-a obținut în anul 1725, la Franeker, în Olanda²². Tot la Franeker, sub îndrumarea profesorului Schultens Albert a studiat mai multe limbi străine²³. A fost teolog și profesor bibliofil²⁴. La Colegiul reformat din Cluj a predat, timp de 30 de ani, începând din 1728 și până la moartea sa în 1758, mai multe materii, printre care istoria religiilor și limbile latină, greacă, ebraică și arabă²⁵. Cărțile din biblioteca sa personală au fost cumpărate de Colegiul reformat în anul 1759²⁶. Se presupune că manuscrisele sale destul de numeroase au fost preluate de preotul Viski János din Huedin. În general, colegiile cumpărau cărți, dar nu și manuscrise. Csepregi Turkovics Ferenc a scris și tipărit 13 *Orații funebre*²⁷ și a tradus din limba arabă în limba latină *Istoria lui Tamerlan*²⁸, lucrare neterminată, păstrată în manuscris²⁹. De asemenea, se știe că, în anul 1750, a donat din colecția sa de cărți Bibliotecii Colegiului reformat două volume: *Noul și Vechiul Testament*³⁰. În colecțiile Bibliotecii Academiei Române, Filiala din Cluj-Napoca [BARFCN] se păstrează încă câteva lucrări cu ex-librisul autograf al lui Csepregi Turkovics Ferenc³¹.

²⁰ Bibza 2010, p. 214.

²¹ Török 1905, p. 96.

²² https://hu.wikipedia.org/wiki/Csepregi_Turkovitz_Ferenc, accesat 2 octombrie 2019.

²³ Török 1905, p. 5.

²⁴ Jakó 1977, p. 323, 482.

²⁵ Török 1905, p. 5.

²⁶ *Ibidem*, p. 310.

²⁷ *Ibidem*, p. 10-11.

²⁸ Timur Lenk, cunoscut și sub numele de Tamerlan, conducător mongol (1336-1405); *Dicționar* 1986, p. 1748.

²⁹ Török 1905, p. 9-10.

³⁰ Sipos 1991, p. 102.

³¹ Am întâlnit ex-libris-ul său autograf și pe două exemplare din fondul reformat al bibliotecii clujene – de exemplu, pe lucrarea lui René Descartes *Tractatus De Homine et de Formatione Foetus...*, Amsterdam, apud Daniel Elsevier, 1677, 239 p., cu însemnarea manuscrisă: „Est Francisci T. Csepregi, Ao 1717, Comp?” (cota R 95075). Același ex-libris l-am întâlnit și pe

Pe a doua filă albă a lucrării lui Belon, întâlnim: *Ex Libris Michæelis Somkadi* [?]. Lucrarea are multe desene de plante și animale. În carte, apar numeroase însemnări manuscrite și sublinieri. Exemplarul este bine conservat, copertele sunt din piele de vițel, pe suport din carton; cotorul are trei nervuri ușor profilate, cu urme ale legăturilor din piele. Pe coperta întâi, apare super-exlibris-ul O. B. și anul legăturii 1595. Pe ultima filă albă a colligatum-ului (R 80834 – 80835) și pe coperta a doua, în interior, multe însemnări manuscrite în limba latină.

De neglecta Stirpium Cultura, atque earum cognitione Libellus... Carolus Clusius Atrebas è Gallico Latinum faciebat, Anvers, ex officina Christophe Plantin, 1589, in 8°, 87 p. Este ediția întâi, latină (cota R 80835, colligatum cu R 80834). Pe pagina de titlu, marca tipografică și deviza. În carte, însemnări manuscrite și sublinieri.

Atât lucrarea *Plurimarum singularum...* cât și *De neglecta Stirpium Cultura...* se află în colecțiile BARFCJ și în ediția din 1605, Anvers, Ex Officina Plantiniana Raphelengii, p. 1-208 + 209-243, in 2°, tot în traducerea lui C. Clusius; ele fac parte din volumul *Exoticorum libri decem...* a lui C. Clusius (cota R 84223).

De aquatiliis... este cuprinsă în lucrarea lui Conrad Gesner, *Historia Animalium Liber IV*, Frankfurt, editio secunda, 1620, in 2°, legată în piele, cu ornamente foarte frumoase, cu încuietori metalice în stare perfectă (cota R 85498).

Cărțile lui Pierre Belon sunt aproape toate ilustrate. Desenele lui, susțin specialiștii P. Delaunay și J. Théodoridès, deși mediocre, „sunt în general executate minuțios”³².

Iubirea de adevăr, dorința nestăvilită de a dobândi cunoștințe variate, arta observației exacte, spiritul de analiză, energia neobosită, stilul său remarcabil - toate acestea „au făcut din el un savant distins”³³, fiind considerat „unul dintre cei mai mari oameni de știință din secolul al XVI-lea”³⁴.

În memoria lui Pierre Belon, Charles Plumier (1646-1706, cercetător al florei americane) a dat numele de *Bellonia* unui gen de plante din America, nume reluat și de Carl von Linné³⁵.

lucrarea lui Claudius Salmasius, *De annis climactericis et antiqua astrologia diatribae*, Lugduni, Ex Officina Elzeviriorum, 844 p. + index, 1648. „Francisci T. Tsepregi Claudiop[oli], [1]730” / cota R 86494; vezi Sipos 1991, p. 50; Damian 2017, p. 88.

³² Taton 1971, p. 180.

³³ *Biographie Universelle* 1811, p. 131.

³⁴ https://fr.wikipedia.org/wiki/Pierre_Belon, accesat 2 octombrie 2019.

³⁵ Carl von Linné (1707-1778, naturalist suedez) a elaborat clasificări ale plantelor și animalelor, a introdus nomenclatura binară pentru desemnarea speciilor și a denumit numeroase specii de plante și animale, punând ordine în cunoștințele botanice și zoologice acumulate până la el (*Dicționar* 1986, p. 987).

Prin multitudinea preocupărilor și a realizărilor sale, prin concepțiile sale științifice și metoda folosită, Pierre Belon a fost omul Renașterii. Cărțile sale au fost cunoscute și apreciate și de intelectualii transilvăneni, iar o restituire ni s-a părut necesară și onorantă³⁶.

Fig. 1 - Pierre Belon (1517-1564)

Abrevieri bibliografice:

- Berthelot 1885-1902 - *La Grande Encyclopédie. Inventaire raisonné des sciences, des lettres et des arts*, sous la direction de M. Berthelot, vol. I-XXXI, H. Lamirault et C-ie, editeurs, Paris, 1885-1902, vol. VI
- Bibza 2010 - Gábor Bibza, *Die deutschsprachige Leichenpredigt der frühen Neuzeit in Ungarn (1571-1711)*, Berlin, 2010
- Biographie Universelle 1811 - *Biographie Universelle, ancienne et moderne, ou...*, vol. IV, A Paris, Chez Michaud Frères, libraires, De l'imprimerie L. G. Michaud, 1811
- Brun 1969 - Robert Brun, *Le livre français illustré de la Renaissance*, Paris, 1969
- Crié 1883 - Louis Crié, "Pierre Belon et l'ichtyologie", în *Revue scientifique*, 16 Juin, 1883, p. 741
- Damian 2017 - Elena Damian, „Ediții ale operelor lui René Descartes în colecțiile Bibliotecii Academiei Române, Filiala Cluj-Napoca” în *Transilvania*, Sibiu, nr. 4-5, 2017, p. 83-92
- Damian 2019 - Elena Damian, „Charles de L'Ecluse - le prince des descripteurs”, în *Etudes Bibliologiques. Library Research Studies*, nr. 1, 2019, p. 101-112
- Delaunay 1926 - Paul Delaunay, "L'aventureuse existence de Pierre Belon du Mans", extras din *Revue du XVIe siècle*, t. 9, fasc. 3/4, 1922, Paris, 1926, p. 251-268

³⁶ Toate traducerile citatelor folosite în această lucrare ne aparțin.

- Dictionnaire 1951 - Dictionnaire des Lettres Françaises. Le seizième siècle*, publié sous la direction de Monseigneur Georges Grente. [collaborateurs] Albert Pauphilet, Louis Pichard, Robert Barroux, Paris, Arthème Fayard Editeur, Paris, 1951
- Dicționar 1986 - Mic Dicționar Enciclopedic*, ediția a III-a, revăzută și adăugită, București, 1986
- Eliade 1984 - Mircea Eliade, *Contribuții la filosofia Renașterii*, Colecția „Capricorn”, Supliment’ 84 al *Revistei de istorie și teorie literară*, București, 1984
- Jakó 1977 - Zsigmond Jakó, *Philobiblon transilvan. Studii*, București, 1977
- Larousse 1865-1890 - Pierre Larousse, *Grand Dictionnaire Universel du XIXe siècle, historique, géographique, ...*, vol. I-XV, + II vol. Suppléments, Paris, Administration du Grand Dictionnaire Universel, vol. II, 1865-1890
- Morren, Crié 1885 - Edouard Morren, Louis Crié, *A la mémoire de Pierre Belon du Mans (1517 – 1564)*, extrait de *La Belgique Horticole*, Liège, 1885, p. 5-29
- Sipos 1991 - Gábor Sipos, *A Kolozsvári Református Kollégium Könyvtára. A XVII. Szábadban*, Szeged, 1991
- Taton 1971 – René Taton (coordonator), *Istoria generală a științei*, vol. II, *Știința modernă. De la 1450 la 1800*, București, 1971
- Török 1905 - István Török, *A Kolozsvári ev. ref. Collegium története*, vol. I-III, Cluj, 1905